

ԱՅԼԵԻԱՅԼԲ

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆ

Հրապարակաւ կը յայտնենք մեր խորին շնորհակալութիւնը Պր. Յովհաննէս Պէյ Մաթոսեանի, որ քառասուն անգլ. ոսկի եւ Պր. Տիգրան Փիլիպպոսեանի ու Պր. Բուզանդ Մասրաֆի, որոնք հազարական զուից. Փրանք հաճեցան նուիրել Միաբանութեանս անհրաժեշտ պիտոյքներուն համար, ինչպէս ուրիշ առթիւ ալ ազնուօրէն չեն զլացած իրենց նիւթական աջակցութիւնը:

ՄԻԹԱՐԱՆԱՍ ՄԻԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

Մեր խորին շնորհակալութիւնը կը յայտնենք Գեր. Ղ. եպ. Դուրեան Սրբազանին, Պր. Գ. Փնտզեանի եւ Պ. Պաքընեանի, որոնք հաճեցան ի միասին Ուսումնաթերթիս իբր հիմնադրամ՝ ղոյել 670 գաղղ. ֆր.:

ԽՄԻԱԳՐՈՒԹԻՒՆ «ՀԱՄԻՆՍ»

ՓԱԹԱՂԻԿԻՍ

Ղաղար փարպեցիի թուղթին մէջ միայն տեսնուած այս խորհրդաւոր բառը մինչեւ ցարդ անմեկնելի մնացած է: Անմեկնելի ըսինք որովհետեւ միակ մեկնութիւնը զոր առաջ բերած են թուղթին տպագրողները (Վենետիկ տիպ) ոչ մէկը համոզած է, եւ ոչ իսկ առաջարկողները ինքնին:

Արդարեւ, փաթաղիկէս = Fatalicus էն անյաջող մեկնութիւն դժուար է երեւակայել,

եւ Հայր Յ. Տաշեան իրաւունք ունէր մեծ վերապահութեամբ գործածել այս մեկնութիւնը իր «Ստոյն-Կալիսթենեայ Վարք Աղէքսանդրի» երկասիրութեան մէջ: «Փաթաղիկէս» թ գիրը երբեք չկրնար համապատասխանել Fatalicus ի լին, իսկ վերջին վանկը «կէս» կուս կամ կոս ըլլալու էր հասագոր նկատուելու համար - ousի: Իսկ մտածել թէ անգէտ արեղաները արքան գրագէտ էին որ Fatalicus բառը միտ բերէին ի հայ փոխելով որակելու, կամ աւելի ուղիղ, աղարտելու համար Մովսէս Եպիսկոպոսի «Լուսաւորիչ» եւ տգիտահալած գրեանքը, մեղանշել է ուղիղ բանի դէմ գլխովին:

Մէջտեղ դնենք պարբերութիւնը.

«Եւ զնորա Լուսաւորիչ» եւ տգիտահալած գրեանն առ անգիտութեան փաթաղիկէս կոչէին. եւ այլ բազում ինչ իրօք թշնամանեալ... եւն.:

Յայտնի է ուրեմն թէ փաթաղիկէս յորջորջման մէջ թշնամանք մը կար, հաւանօրէն ծաղրական կամ հեգնական խայթ մը կար բառին մէջ, եւ որովհետեւ «անգէտ» արեղաներու կողմէ կը տրուէր, պէտք է հասարակ գործածութեան մէջ ընտանի, ծանօթ բառ մը ըլլար, որպէս զի թէ գիտնային բառը «անգէտ» արեղաները, եւ թէ ընդհանուրին անթիշապէս հասկընալի ըլլար, եւ գործէր խայթը, ինչ որ չէր կրնար պատահիլ, եթէ լոկ միայն literati-ի փոքր շրջանակի մը ծանօթ բառ ըլլար: Ո՞ր բառը կրնայ ըլլալ ատ՝ որ, ակներեւ խանգարումը ուղղելով՝ գոհացում տայ այս պայմաններուն:

Փաթաղիկէս ի վերջի վանկը, կարծեմ, կուտայ հաւանական մեկնութեան մը բանալին: Համոզուած թէ անգէտ արեղաներուն գործածած այս բառը ոչ թէ օտար ծագումով այլ ընդհայ բառ մը պէտք է եղած ըլլայ, կէսը նախ լուծեցի կեայսի (ինչպէս գեղջեայս = գեղջէս եւն): Յետոյ յիշելով Ղաղար փարպեցիի պատմութեան մէջ հանդիպելս գրչագրի սխալի մը, շփոթութիւն մը փ եւ կ գրեցու (Արծակ գիւղը Բագրեւանդի մէջ՝ Եփրատի ափը, ուր գտնուած այդ գիւղը իսկապէս Արծափ է, եւ ոչ Արծակ) յանկարծ մտքիս առջեւ լուսափայլ նկատուեցաւ Կաթուղիկեայս բառը որ ամէն պահանջուած պայման կը գոհացնէ: Կաթուղիկեայսի ուն փոխանակ աի կրնամ արդարացնել, ԹԱ. եւ ԹԲ. դարերու արձանագիրներու մէջ տեսած ըլլալով Կաթաղիկէ փոխանակ Կաթուղիկէի:

Կաթուղիկէ թղթերուն բարձր հեղինակութիւնը եկեղեցական գրութեանց մէջ հանրահռչակ ըլլալով, այդքան պատիւ վայելող գրութեանց բարձունքը հանել՝ իրենց ատելի եւ թերեւս իրենց աչքին ամբարտաւան երեւցող, Հոռոմ ուսումով գոռոզացող՝ եւ Հոռոմ մտքի ճարտարութիւնը Հայաստան բերող Հայ եպիսկոպոսի գրած գրեանք՝ ասկէ աւելի կծու ազդող կերպով չէին կրնար անգէտ արեղաները ծաղրելի կացուցանել եւ վարկաբեկել: Առ անգիտութեան ու կը հասկընամ «տգէտ ըլլալով» չէին կրնար հասկընալ ու գնահատել անոր տգիտութիւն հալածող՝ այսինքն այն ժամանակի ըմբռնումով՝ իմաստասիրական, ճարտասանական բարձր գրութիւնները:

Գ. ՓՆՏԳԼԵԱՆ

Խ Ա 2

Ռաֆֆի անմահ վէպէն ծանօթ է արդէն ամենուն թէ Ասորիներէն ծագում առած է խաչագողը, բայց զարմանք պիտի առնէ հաստատել թէ նաեւ խաչը Ասորին տուած է մեզ Հայոցս, ինչպէս տուած է արեղան, քահանայն ու սատանայն, թէպէտ Հիւրըմանի արամայերէնէ փոխառեալ Հայ բառերու ցուցակին մէջ չեն եւար խաչը:

Խաչ արգարեւ ուրիշ բառ չէ եթէ ոչ հայացած խողզ կամ խողզ արամայերէն բառը որ կը նշանակէ Սուրբ, ուստի եւ խաչափայտ կը նշանակէ Սուրբ փայտ, բնական է որ սրբութիւն մը եղող խաչափայտին համար գործածուէր Սուրբ բառը, եւ հին գրուածներու մէջ յաճախ կը տեսնենք խաչափայտ, փայտ կենաց, եւ երբեմն լոկ փայտ գործածուած խաչի համար¹: Բայց յետոյ ընդհանրացաւ ընտանեացաւ կարճ՝ խաչ ձեւով:

Խողզին խաչի փոփոխումը կրնայ բացատրուիլ դե եւ շ երկու բաղաձայններուն ձուլումով, կամ որ աւելի հաւանական է, նախ դի անկումով, եւ յետոյ շին չի ձայնափոխումով որ անսովոր չէ: Նոյն իսկ ասորերէնի մէջ խողզ եղած է խոչ կամ քոչ, ինչպէս կ'երեւի Ասորի-

ներու հոգեւոր պետին՝ Հէրքեարիի գաւառակին մէջ բնակած քաղաքին անունէն որ է Քոչանիս որուն առաջին անգամը Քոչ՝ Դկտր. Մինգանա երեւելի ասորին եւ ասորագէտը՝ Rylands Libraryի սեմական ձեռագիրներու վերահսկողը կը հաւաստէ:

Կը մնայ լուծել ձայնաւորին աի փոխուելուն հարցը: Երկար ու մըն է ան, որ շատ դիւրաւ աի ի կրնայ փոխուիլ, կամ կրնայ ըլլալ որ նախ փոխուած է խողջի, եւ որովհետեւ հայը չի սիրեր երկու-երեք բաղաձայններու տառախումբ մը, եւ ձայնաւոր կը մտցնէ, աի, որուն օրինակները շատ կան (ethnos = հեթանոս ասոր. քահնա = քահանայ, զուարկ = զուարակ, Բագրատ = Բագարատ եւն) բայց կայ նաեւ ուրիշ (թանկագին վկայութիւն մը դարձեալ Արամայերէնէ: Սոգդիանայի մէջ գտնուած հին Մանիքեցի-Քրիստոնեայ բնակչութեան արամայերէն մագաղաթներուն մէջ տեսնուած է խաչաշ բառը՝ Սուրբ նշանակութեամբ որ նոյնն է յայտնապէս խողզ կամ խողջ բառին հետ (Դկտր. Մինգանա): Ասոր վրայ պէտք է աւելցնել Հատական ծանօթ քաղաքը Kadesh, որ Սեմական բառ է, եւ կը նշանակէ Սուրբ (քաղաք) ինչպէս կը հաւաստէ Պրոֆ. Ա. Սէյս (The Hittites 4th տպագրութ. 1925, էջ 105):

Քրիստոնէական կրօնի հիմը կազմող այս բառին Ասորիներէն մեզ գալը չի՞ զօրացներ Ասորիներու Հայ եկեղեցիին մէջ կատարած դերին նշանակութիւնը Քրիստոնէութեան առաջին օրերուն, եւ չ'օգնէր մեզ հասկնալու Եդեսիոյ հետ կապերը եւ Աբգարու զոյցին ծնունդը:

Թերեւս յանդուգն չհամարուի հանգիտութիւն մը դնել Բրիտանիոյու Հայաստանի մէջ, երկու երկիրներուն մէջ Քրիստոնէութեան ներմուծման եղանակին մասին: Երկուքին մէջ ալ Քրիստոնէութիւնը մտաւ երկու տարբեր դռներէ, մին՝ Արեւմուտքէ, եւ միւսը Հարաւէն, Բրիտանիա՝ արեւմուտք Իրլանտայէն, հարաւէն Ս. Աւգոստինոսի քարոզութեամբ: Նմանապէս Հայաստան՝ արեւմուտք՝ Կեսարիայէն, եւ հարաւ՝ Ասորիքէն: Թամնայն դէպս, Հայաստանի մէջ Քրիստոնէութեան եւ Քրիստոնէական գրականութեան մուծման մէջ առաջին եւ կարեւոր դերը կը պատկանի ասորւոյն:

Գ. ՓՆՏԳԼԵԱՆ

¹ «Եւ զպտուղն կենաց... դիւնդանաբեր փայտէն կախեաց» (Թուղթ. Սրբոյն Սահակայ առ Պրոկղ):